

ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЙ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Матузкова О. П.

доктор філологічних наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8201-8236>
ResearcherID: AAJ-7583-2020

Марченко В. В.

магістр філології,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Дана стаття присвячена проблематиці дослідження реалій з точки зору сучасного українського перекладознавства. Головна мета дослідження полягає в описанні та систематизації поглядів українських науковців на визначення та типологію реалій як національно маркованих лексичних одиниць. Поставлена мета унеобхіднила вирішення низки завдань. Було розглянуто актуальні напрями лінгвістичних та перекладознавчих досліджень реалій, проаналізовано основні визначення терміну «реалія» та запропоновано власне визначення, описано базові класифікації реалій, визначено місце кожної окремої реалії в класифікаціях.

Мовна категорія «реалія» у представленій роботі трактується як засіб культурно національної ідентифікації, якій передається із покоління в покоління і лежить в основі виняткового світовідчуття представників певної національної спільноти. Національно забарвлена лексика є важливим компонентом міжкультурної комунікації, тому збереження етнічної ідентичності та історичної правдивості є головною вимогою в роботі перекладача, оскільки відкидання або систематичне уподібнення реалії призводить до часткової або повної втрати кореляції з першоджерелом. Різноманіття класифікацій реалій та способів їх відтворення українською мовою свідчить про прагнення дослідників до постійного пошуку шляхів удосконалення системи категоризації цих слів, яка дозволить ефективно відтворювати місцевий колорит з урахуванням національних та культурних особливостей відповідної групи.

Загалом, вивчення реалій в контексті їх визначення, семантичного розмежування, типології взагалі та встановлення способів перекладу потребує подальшого детального розгляду, оскільки ці питання не можна вважати цілком регламентованими. Подібна невизначеність національно маркованих слів становить перешкоди для здійснення якісного та художньо вартісного перекладу, який слугує містком, що налагоджує зв'язки між різними культурними середовищами та забезпечує обмін знаннями, досвідом, цінностями.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, визначення, культурна та національна ідентифікація, реалія, типологія, українське перекладознавство.

RESEARCH ISSUES OF REALIA IN MODERN UKRAINIAN TRANSLATION STUDIES

Matuzkova O.

Doctor of Philological Sciences, Full Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University

Marchenko V.

Master of Philology

The article focuses on the study of realia as a translation category and examines the existing ways of its categorization in Ukrainian translation studies. The aim of the research is to standardize the definition and typology of realia. The objective determined the tasks of the research: to analyse different scholar definitions of the term “realia” and formulate standardized definition; to outline relevant for linguistics and translation studies classifications of realia. Our study relies substantially on the application of linguistic descriptive methodology and devices.

The work specifies the nature of realia, its place in the system of non-equivalent vocabulary and its role in the reproduction of national and cultural peculiarities of a certain ethnic group. Thus, realia as linguistic units are means of cultural and national identification, which contain information about the unique features of a particular people. The absence of exact equivalents in the target language complicates the process of their translation, which has led to numerous discussions about typology and ways of their rendering into Ukrainian. Therefore, the most common classifications of realia were considered and supplemented with our own developments. The article also highlights the types of realia used to reflect the ethnic identity and cultural peculiarity of the national environment, them being ethnographic (religious, domestic, architectural, labour, ethnic, cultural and those denoting measures and currency), onomastic (toponyms and anthroponyms) and socio-political concepts (elements of the state system; ranks, titles, status; addresses; socio-political, religious movements, phenomena and their actors as well as peculiarities of administrative and territorial distribution). The research also emphasizes the need for further study of realia aimed at developing a unified system of translation techniques for these linguistic units.

Key words: cultural and national identification, definition, non-equivalent lexis, realia, typology, Ukrainian translation studies.

Вступ. Посилення темпів міжкультурної взаємодії дало змогу читачам з різних куточків світу дізнаватися про особливості життя і культури, традиції і звичаї, визначні події і видатних діячів тієї чи іншої країни. Це спричинило підвищений інтерес до дослідження

реалій, в яких яскраво утілилися національно-культурна своєрідність та особливий спосіб сприйняття світу представників різних спільнот. Проблема визначення та типології національно забарвленої лексики є однією із ключових в сучасній теорії та практиці перекладу. Аналіз останніх наукових праць свідчить, що дослідженню явища мовної реалії присвячено праці як вітчизняних дослідників (А. В. Волошиної, Р. П. Зорівчак, С. П. Ковганюка, Т. Р. Кияка, К. Ю. Кіяниці, В. В. Коптілова, І. В. Корунця, М. П. Кочергана, О. Л. Кундзіча, О. П. Матузкової, О. В. Ребрія, О. І. Чередниченка), так і зарубіжних вчених, зокрема J. Aixela, B. Buden, C. Yan, E. Markstein, P. Newmark, R. Beaugrande.

У сучасному українському перекладознавстві відсутнє єдине бачення щодо визначення та типології національно забарвлених лексем, що спричиняє численні дискусії дослідників стосовно цих питань. Підходи до класифікації цієї категорії слів потребують систематизації та стандартизації, що вимагає всебічного дослідження реалій у релевантній мові перекладу. Водночас вивчення цих аспектів сприяє вдосконаленню перекладацької теорії та практики, зокрема, у контексті збереження місцевого колориту і культурної своєрідності оригіналу в перекладі. Цим і обумовлена **актуальність** представленої наукової розвідки, в якій здійснено спробу комплексного огляду розвідок сучасних українських науковців щодо визначення та типології реалій. **Актуальність** теми статті також визначається розширенням кола наукових інтересів українських учених, еволюцією перекладознавства як самостійної наукової парадигми соціогуманітарного знання. Інтерес сучасного українського перекладознавства до вивчення проблем взаємодії мови та культури в сучасній життєдіяльності суспільства також увиразнює актуальність проблематики дослідження.

Об'єктом статті є реалія як мовна одиниця у сучасній перекладознавчій парадигмі.

Предметом статті виступає систематизація сучасних українських досліджень визначення та типології національно маркованих слів.

Метою статті є аналіз та систематизація поглядів українських вчених на визначення та типологію реалій.

Поставлена мета мотивує наступні **завдання** дослідження:

- зробити огляд сучасних українських розвідок щодо визначення реалії;
- стандартизувати поняття «мовна реалія»;

– розглянути різні точки зору стосовно типології національно-маркованих мовних одиниць;

– запропонувати уніфіковану типологію реалій.

Методи дослідження. Філологічна інтерпретація матеріалу здійснювалася із залученням наступних *загальнонаукових методів*: дедукція, індукція, систематизація, узагальнення, спостереження, а також таких спеціальних *лінгвістичних методів* як дескриптивний і типологічний методи.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що розроблено вдосконалену систематизацію поглядів українських науковців щодо визначення та типології реалій, а також запропоновано уніфіковане визначення та стандартизована типологія мовних реалій.

Теоретичне значення дослідницької роботи полягає у подальшому ґрунтовному вивченні ключових аспектів перекладознавства, включно з уніфікацією способів відтворення лексем з яскраво вираженим національно-культурним компонентом та дослідженням впливу лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників на вибір стратегій під час їх перекладу.

Практична цінність представленої наукової розвідки обумовлена можливістю застосувати отримані у ході дослідження результати під час поглибленого вивчення питань, що стосуються загальної та часткової теорії перекладу, лінгвокультурних аспектів, проблем міжкультурної комунікації, соціо- та етнолінгвістики.

Результати та обговорення. 1. Сутність поняття «реалія» в сучасному українському перекладознавстві. Протягом історії людства традиції та звичаї, що формувалися у різних країнах, народах та громадах, передавалися від покоління до покоління, несучи в собі виняткове значення і неповторність. Особливості життя певного етносу знаходять своє відображення в мові, адже «культура як система включає в себе мову» (Герцовська, Федорова, 2014: 38). В ній закладено національно-культурний код тієї чи іншої спільноти людей, що найбільш яскраво втілюється у такому самобутньому мовному явищі як реалія, ідейно-естетичну цінність і пізнавальний аспект якої важко переоцінити.

Мовні одиниці, що відображають унікальні аспекти етнокультурної специфіки конкретного народу, його історії та культури, привертають увагу українських лінгвістів вже протягом тривалого часу. Р. Зорівчак зазначає, що «лінгвоперекладацькі дослідження [реалій] кидають світло на численні проблеми, пов'язані з мовою як засобом

спілкування», а «встановлені на основі перекладів закономірності слугують лінгвістичним джерелом для лексикології і стилістики» (Зорівчак, 1989: 9). Вважається, що цей термін походить від латинського слова «realis», що означає «справжній» або «реальний», а отже позначає матеріально наявну річ і служить основою для номінативного значення слова. Відповідно до словникового значення, реалія — це «предмет (явище, поняття), що належить природі, культурі, побуту, історії і згадується у художньому творі, а також слова котрі його називають, прислів'я, приказки, афоризми тощо, які відтворюють соціокультурну, національну специфіку» (Бацевич, 2007: 307). Таким чином, досліджуване явище розглядається з двох різних позицій: 1) реалії-предмети як поняття й явища, що є унікальними для певної культури і не мають аналогів у інших культурах; 2) реалії-слова як мовні засоби, призначені для позначення цих унікальних предметів, понять і явищ.

Розрізняють два підходи до розуміння реалій: екстралінгвістичний та лінгвістичний. Послідовники екстралінгвістичного підходу досліджують реалії як соціокультурний феномен, що пов'язаний з подіями суспільного та культурного життя країни, історією народу та особливостями її державного устрою. Прихильники лінгвістичного підходу виділяють реалії за наявністю в них яскраво виявленого національно-культурного компонента, притаманного конкретній людській спільноті, та відсутністю аналогів у інших мовах. Головною ознакою реалії є її колоритна складова, під якою розуміють «сукупність особливостей, своєрідність, характерну особливість чого-небудь» (Словник української мови, 1970—1980: 232). Відповідно, колорит можна визначити як забарвленість слів, яку вони отримують завдяки приналежності їх значення до певного народу, країни або місцевості, конкретного історичного контексту. З граматичної точки зору реалія цікава тим, що може набувати іменникової, прикметникової, дієслівної, дієприкметникової та дієприслівникової форми: *чумак — чумацький — чумакувати — чумакуючи* (Зорівчак, 1989: 71). Цілком логічно, що більшість реалій виражена іменниками, адже саме ця частина мови найчастіше позначає предмети і явища.

У 1954 р. О. Кундзіч вперше в українському перекладознавстві використовує термін «реалія» у своїй праці «Перекладацька мисль і перекладацький недомисел», вважаючи народні пісні реаліями певного народу, які, як правило, неможливо передати у перекладі (Кундзіч, 1973).

Вагомий внесок у дослідження питання реалій зробив В. В. Коптілов. У своїй праці «Актуальні питання українського художнього перекладу» вчений зосереджує увагу на визначенні реалій на міжмовному зіставленні і називає їх словами, «що позначають предмети та явища, невідомі мові перекладу» (Коптілов, 1971: 40). Як наслідок, національно-маркована лексика, характерна для однієї мови, може не бути такою в іншій. В. В. Коптілов розробляє теоретичні засади дослідження національної специфіки реалій, розглядаючи їх як ключові елементи національного колориту. Науковець детально аналізує особливості підходу до перекладу таких одиниць, наголошуючи на необхідності збереження їх культурної автентичності. Дослідник підкреслює важливість збереження культурних конотацій при передачі реалій, розглядаючи їх як носії унікальної національної інформації. В його роботах також представлено аналіз різних стратегій збереження національного колориту при перекладі реалій (Коптілов, 1971).

Значним поступом в опрацюванні реалій в українському науковому середовищі є праці С. Ковганюка, який вважає, що «реалії — це назви предметів і явищ матеріальної і духовної культури певного народу, які в перекладі залишаються незмінними» (Ковганюк, 1968: 244). О. Чередниченко розглядає реалію як елемент, що несе в собі етнокультурну інформацію, яка не є характерною для об'єктивної реальності мови-сприймача у певний історичний період (Чередниченко, 1991: 188). М. Лісна також переконана, що реалію слід розглядати як «слово, одне чи декілька значень якого вказують на етноунікальний референт» (Лісна, 2014: 101). О. Крутоголова і Ю. Рябова визначають досліджуване мовне явище як позначені національною специфікою семантичні комплекси, в яких актуалізується лінгвокраїнознавчий компонент (Крутоголова, Рябова, 2014: 63–164).

О. Бобришева зосереджується на вивченні реалій як елементів мовної картини світу. На її думку, реалії є не лише лексичними одиницями, а й носіями культурної пам'яті народу. Їх адекватна передача в перекладі вимагає глибокого розуміння культурно-історичного контексту обох мов (Бобришева, 2019).

С. В. Буряк у своїх дослідженнях детально аналізує семантичні особливості реалій у художньому тексті, наголошуючи на їх багатозначній природі. Дослідник підкреслює критичну важливість збереження семантичного навантаження реалій при перекладі, особливо в контексті художньої літератури. Він також звертає особливу увагу

на те, що реалії можуть мати різні конотативні значення в різних культурах, що створює додаткові виклики для перекладача. На думку науковця, саме семантична складність реалій робить їх унікальними маркерами культурної ідентичності тексту (Буряк, 2021: 143–150).

А. В. Гавриленко пропонує комплексний підхід до розуміння реалій як мовних одиниць, що позначають унікальні предмети, явища та поняття, характерні для певної культури. Автор розробляє теоретичну базу для аналізу прагматичного аспекту при перекладі реалій, підкреслюючи його фундаментальне значення. Дослідниця наголошує, що збереження комунікативного ефекту тексту напряму залежить від правильної інтерпретації та передачі реалій. У своїх працях вона також розглядає специфіку функціонування реалій у різних типах текстів та їх роль у формуванні культурного контексту (Гавриленко, 2011: 74–78).

І. В. Корунець подає ґрунтовний аналіз реалій з позиції теорії та практики перекладу, спираючись на багаторічний досвід перекладацької діяльності. Він пропонує розглядати реалії як особливі лексичні одиниці, що відображають національно-специфічні поняття та потребують особливого підходу при перекладі. Автор розробляє методологію контекстуального підходу при перекладі реалій, наголошуючи на важливості врахування широкого культурного контексту. Дослідник також приділяє значну увагу проблемі адаптації реалій для цільової аудиторії (Корунець, 2003).

На сучасному етапі розвитку українського перекладознавства все більше науковців акцентують увагу на когнітивному аспекті реалій, розглядаючи їх як елементи, що формують національну картину світу. Так, дослідниця О. М. Білоус стверджує, що реалії є своєрідними маркерами культурної ідентичності, які допомагають читачеві зрозуміти особливості менталітету та побуту описуваного народу. Саме через реалії відбувається передача культурно-специфічної інформації в художньому тексті (Білоус, 2001). Т. П. Андрієнко підходить до визначення реалій з позиції когнітивно-дискурсивного аспекту. Вона розглядає реалії як особливі мовні одиниці, що відображають національно-специфічні концепти. Дослідниця наголошує на важливості розуміння контексту та дискурсивних особливостей при перекладі реалій (Андрієнко, 2016).

На наш погляд, найбільш повну дефініцію сформулювала Р. Зорівчак у своїй монографії «Реалія і переклад». Вона зазначає, що під

реалією як перекладознавчим терміном слід розуміти: «моно- і полісемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» (Зорівчак, 1989: 58). Вчена наголошує на мінливості та релятивності цієї категорії слів, що виразно проявляється при порівнянні конкретних мов (і культур), причому обсяг реалій у вхідній мові варіюється залежно від лексичного багатства цільової мови, особливостей культурного коду отримувача, а також ступеня взаємодії між культурними та етнічними мовними спільнотами. Відповідно, поява реалій не визначається нашими вподобаннями — вона обумовлена соціальною необхідністю та позамовними факторами. Г. Карпенко розширює цю думку, характеризуючи ці слова як «моно і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких містить (у плані бінарного зіставлення мов) етнокультурний компонент, не притаманний мові-рецепієнту» (Карпенко, 2006: 5).

В одному з останніх досліджень українських вчених з питань перекладу реалій, яке належить К. Кіяниці, дослідниця визначає реалії як «слова і словосполучення, які називають явища, предмети, об'єкти, притаманні для життя, побуту, культури, соціального та історичного розвитку одного народу і майже невідомі іншому народові; вони виражають національний і (або) часовий колорит і зазвичай не мають точних відповідників в іншій мові, потребують особливого підходу при перекладі» (Кіяниця, 2017: 30).

Відмітимо також найбільш точне та лаконічне, на наш погляд, визначення О. П. Матужкової: реалія — це підвид безеквівалентної лексики з національно-культурною семантикою (лексичні, фразеологічні одиниці, власні назви), що позначає предмети та явища, специфічні для матеріальної та духовної культури країни або спільноти, та яка не має точних відповідників в інших мовах (Матужкова, Погуляй, 2018: 102).

Таким чином, проаналізувавши визначення поняття «реалія» українських вчених та дослідників пропонуємо узагальнююче визначення, що вбирає в себе всі аспекти, про які йдеться в наукових працях: реалії — це мовні одиниці з національно-культурною семантикою, які вказують на особливості культури певного народу або національної спільноти людей і не мають прямих еквівалентів у мові перекладу. Їхніми характерними ознаками є національна маркованість, віднос-

ність, емоційне забарвлення та динамічність. Формою реалії є мовний знак (одне слово, номінативні словосполучення, скорочення).

2. Типологія реалій. На сьогоднішній день не існує універсальної типології реалій. Дослідники пропонують різні способи їх систематизації, беручи до уваги окремі критерії, зокрема, семантичні, фонетичні, граматичні, тимчасові та місцеві. Більшість вчених упорядковує реалії за тематичним принципом, що обумовлено відповідними традиціями укладання словників, розмовників, вокабулярів тощо. Так, наприклад, О. Бурбак виділяє реалії побуту, топографічні, суспільно-політичні, освітньо-культурні, ономастичні реалії (Бурбак, 1995). Т. Кияк розрізняє ономастичні реалії (антропоніми, топоніми, хрематоніми тощо), побутові реалії (житло, інструменти, одяг, харчі, види занять та професій, грошові знаки та міри), етнографічні та міфологічні реалії (етнічні та соціальні групи, регіональні звертання, народні свята та танці, назви богів, міфологічних персонажів), реалії світу природи (зооніми, фітоніми, назви ландшафтів), реалії державно-адміністративного устрою та суспільного життя, асоціативні реалії (символи, алюзії) тощо (Кияк, 2008: 142–143).

В межах предметної класифікації Р. Зорівчак виокремлює етнографічні реалії, до яких належать побутові символи (поняття, які належать до побуту та культури народу), трудові (маргінальні, що стосуються певної професійної сфери діяльності), найменування понять мистецтва та культури, етнічні поняття (соціолекти, діалектизми), одиниці вимірювання та гроші (Зорівчак, 1989: 29). З точки зору транслатології дослідниця класифікувала реалії за історико-семантичним та структурним принципом. За історико-семантичним розподілом вона виділяє:

– власне реалії при наявних референтах: укр. *коломийка, яворівка, перебудова*, англ. *baby-sitter, Halloween, gifted child*.

– історичні реалії: укр. *медведиця (група жінок, які переодягались та ходили по селі під час косовиці), тарниця (дерев'яне сідло)*, англ. *the Black and Tan» (англійські каральні закони в Ірландії), priest's hole (прихисток священника під час переслідування католиків)* (там само, 70).

До структурного плану належать:

– реалії-одночлени: укр. *вечорниці, кобзарювати*, англ. *sheriff, three-pence*;

– реалії-полічлени номінативного характеру: укр. *курна хата, братська могила, троїстна музика, разовий хліб*, англ. *banana split, Sussex pudding, ticket day; toffee apple, soap opera*.

— реалії-фразеологізми: укр. *дбати про скриню, стати під вінок, на панцині бути, лоби забриту*, англ. *to enter at the Stationers' hall, to reach the woosac* (там само, 71).

Більш детальна **структурна класифікація** реалій К. Кіяниці охоплює наступні категорії:

- реалії у формі простого слова (простий тип): *the Directorate, hetman, haydamak*;
- реалії у формі похідного слова: *Hetmanate*;
- реалії у формі абревіатури / скорочення: *OUN, RUP, UPA*;
- реалії у формі стійкого словосполучення — фразеологічної одиниці: *Chorna Rada*;
- реалії у формі речення (приказки та прислів'я): *Be patient, Cossack, thus you can be an ataman* (Кіяниця, 2017: 42–43).

О. І. Чередниченко розвинув теорію класифікації реалій, зосередившись на їхній ролі у міжкультурній комунікації. Його підхід враховує не лише лінгвістичні особливості реалій, але й їхню культурологічну значущість. Дослідник виділяє історичні, географічні, побутові та культурні реалії, підкреслюючи важливість контексту їх використання та функціональної ролі в тексті. Особливу увагу він приділяє динамічному характеру реалій, які можуть змінювати своє значення залежно від історичного періоду та культурного контексту (Чередниченко, 2007).

Н. Гавриленко розробила функціонально-прагматичну класифікацію реалій, яка враховує їхню роль у комунікативному акті. Вона виділяє інформативні реалії, які передають фактичну інформацію, експресивні реалії, що створюють емоційний ефект, та апелятивні реалії, спрямовані на викликання певної реакції у читача (Гавриленко, 2011).

Сучасна дослідниця С. Буряк зосередила увагу на семантичних особливостях реалій та їх ролі в перекладі. Її класифікація включає денотативні реалії, які позначають конкретні предмети чи явища, конотативні реалії, що несуть додаткові значення та асоціації, та функціональні реалії, які виконують певну стилістичну роль у тексті (Буряк, 2021).

Класифікація реалій за територіальним компонентом передбачає розподіл їх на «свої» та «чужі», причому у площині однієї мови останні прийнято поділяти на: «національні реалії — реалії, відомі всьому народу; локальні реалії — реалії, що належать одному наріччю або

діалекту; мікролокальні реалії — реалії, характерні для певної місцевості, сфера їх вживання обмежується будь-яким населеним пунктом, наприклад містом чи селом» (Подорожна, 2014: 272). При зіставленні двох мов реалії поділяють на регіональні, тобто притаманні відповідній місцевості, та інтернаціональні — ті, що увійшли до загального вжитку в багатьох мовах, зберігаючи початковий колорит. З точки зору практики перекладу Р. Зорівчак розрізняє приховані та явні реалії (Зорівчак, 1989: 72). До першої категорії відносяться слова, які при перекладі співвідносяться за денотативним значенням та художньо-стилістичною наповненістю. На противагу, приховані реалії — це слова, які мають відповідники у цільовій мові, але їх значення у порівнянні з мовою оригіналу може відрізнятись. Крім цього, приховані реалії характеризуються різним стилістичним забарвленням та відмінною культурологічною специфікою. Наприклад, рушник відображає не лише матеріальний світ, але й культурні звичаї та обряди українського народу. Ця реалія використовується у фразеологічних одиницях, що мають глибокий символічний зміст: *подавати рушники* (давати згоду на одруження), *ставати на рушнику* (брати шлюб, одружуватися).

Водночас А. Волошина поділяє реалії на власне слова-реалії, означальні слова-реалії та гіпонімічні слова-реалії (Волошина, 2001: 25). Так, до власне слів-реалій входять лексеми, які називають конкретні предмети, явища або поняття, що є важливими для певної культури або соціального середовища. Вони дають уявлення про історичне життя та специфіку етнічної культури, наприклад, *запаска* (шмат грубої вовняної тканини із зав'язками у верхніх кутах); *пшонина* (одна зернина пшона); *конюшинище* (поле, що було під конюшиною або засіяне нею); *вівсянка* (вівсяна солома); *дерга* (товсте і шорстке сукно, ткане з овечої вовни та пофарбоване у чорний або червоний колір). Означальні слова-реалії містять у собі опис або пояснення етнічно важливого стану, дії або ознаки самої реалі. Наприклад, *знедолений*, *настовбурчений*, *напільний*, *сірячковий*, *чумацький*; *скубти*, *кортити*, *квилити*, *бентежити*, *вовтузитися*, *вицхати*, *глузувати* та інші (там само). Зазначені види реалій можуть вступати в гіпонімічні відношення, тому виокремлюють також слова-реалії, у визначенні яких родове поняття розпадається на низку видових. Наприклад: *насахальне яйце*: 1) *крашанка* — пофарбоване куряче яйце, призначене для великодніх свят; 2) *писанка* — розмальоване великоднє куряче або декоративне дерев'яне яйце (там само, 41).

Особливої уваги заслуговує класифікація О. Бобришевої, яка розглядає реалії крізь призму мовної картини світу. Дослідниця виділяє універсальні реалії, які мають аналоги в різних культурах, національно-специфічні реалії, характерні для певної культури, та індивідуально-авторські реалії, створені в рамках конкретного художнього твору. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти механізми міжкультурної комунікації та особливості перекладу реалій (Бобришева, 2019).

Зважаючи на зовнішні (вияви та атрибути національного життя, культури, характеру, традицій, поглядів, звичаїв, почуттів, поглядів та ін.) та внутрішні (пов'язані з рідною мовою) ознаки національного колориту, реалії також поділяють на дві категорії. До першої групи відносяться ономастичні реалії, які охоплюють «географічні назви (топоніми), особливо такі, що мають культурно-історичні асоціації; антропоніми — імена історичних особистостей, персонажів художньої літератури та фольклору; назви творів літератури і мистецтва, історичні факти і події в житті країни, назви державних громадських установ і багато інших» (Удовіченко, 2016: 57). Другий тип слів-реалій охоплює такі компоненти мовної структури, як прислів'я та приказки, фразеологізми, вигуки, діалектизми, вульгаризми, жаргонізми та інші. Оскільки ці культурно обумовлені лексичні одиниці є дуже чутливими до змін у суспільстві, серед них також виокремлюють реалії-неологізми, архаїзми та історизми. Відповідно, першу групу формують новостворені слова або вирази, які виникають для відтворення нових явищ або ідей. У другу категорію входять мовні одиниці, які використовуються для створення атмосфери давнини та підкреслення цього ефекту. До останнього різновиду відносяться лексеми, що вийшли з активного вжитку, оскільки реалії, які вони позначають, втратили свою актуальність. На відміну від реалій-архаїзмів, реалії-історизми не мають синонімічних заміників та функціують як своєрідні лінгвістичні артефакти, що втратили свою мовну активність через зміну соціокультурного контексту.

Враховуючи результати наукової розвідки, можна встановити наступне: відсутність уніфікованого способу систематизації реалій зумовлює різноманіття підходів до їх групування, зокрема, за семантичними, структурними, національно зумовленими та іншими ознаками. Так, реалії можуть бути впорядковані за *тематикою* (екологія, соціальна культура, організації, звичаї, ідеї тощо), за *формою* (прості слова, похідні слова, скорочення, фразеологізми), за *характером вжи-*

вання (власне слова-реалії, означальні, гіпонімічні слова-реалії), за *культурно-лінгвістичними ознаками* (ономастичні реалії та ідіоматичні вирази), за *ступенем актуальності у соціокультурному контексті* (реалії-неологізми, історизми, архаїзми). Таким чином, представлені класифікації реалій допомагають краще розуміти їхню природу, динаміку у мовній системі та роль у відображенні змін у суспільстві.

В контексті дослідження найбільш доцільним вважається застосування комбінованої типології, яка базується на роботах вчених загалом. Така типологія за тематикою дозволяє врахувати багатомірність реалій і краще відображає їхню природу та специфіку перекладу. Запропонована типологія включає чотири ключові аспекти:

- географічні реалії: природні об'єкти, географічні зони, кліматичні умови, характерні для певної місцевості. Цей аспект охоплює назви гір, річок, озер, кліматичні явища, які мають культурне значення для певного регіону;

- етнографічні реалії: предмети побуту, звичаї, обряди, традиції, народні свята, специфічні для конкретного народу чи регіону. Ця категорія включає фольклорних персонажів, легенди та міфи, які є важливими складниками культурної ідентичності;

- культурно-історичні реалії: об'єкти, пов'язані з культурними та історичними подіями, явищами чи періодами. Це можуть бути назви історичних подій, архітектурні пам'ятки, мистецькі твори, що відображають культурний спадок певного народу;

- суспільно-політичні реалії: поняття, що стосуються державного устрою, політичних систем, адміністративних установ, законодавчих актів, соціальних інституцій та термінів, які мають специфічне значення в межах певної країни чи суспільства.

Запропонований підхід дозволяє охопити ширший спектр культурно значущих понять і забезпечує більш точний та адекватний переклад реалій, враховуючи їхнє багатозначне значення та специфіку в різних контекстах.

Висновки. Отже, головна особливість реалій, як мовних одиниць, полягає в тому, що вони відображають особливості культури, побуту, звичаїв, традицій, соціально-політичних та історичних подій певної нації, і не мають прямих еквівалентів у мові перекладу. Попри те, що їх часто плутають з іншими категоріями слів, які виконують схожі функції, ми розрізняємо реалії серед інших мовних одиниць і виділяємо їх в окрему лексичну групу. Відсутність уніфікованого підходу до роз-

різнення реалій породжує багатоманітність їх класифікацій за предметним, тематичним, історико-семантичним, структурним принципом, за характером вживання, культурно-лінгвістичними ознаками тощо. При їх відтворенні потрібно враховувати жанрово-стилістичні особливості твору, функціональний стиль означеного тексту, прагматичний аспект, особистість самого перекладача, а також цільову аудиторію з її фоновими знаннями та морально-етичними нормами, що і складає перспективи наших подальших наукових розвідок.

Список літератури

- Андрієнко Т. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську): [монографія]. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 340 с.
- Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.
- Білоус О. Художній переклад: шляхи аналізу. Мови, культури, переклад у контексті європейського співробітництва. Київ, 2001.
- Бобришева О. Мовна картина світу та проблеми перекладу національно-культурних реалій. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 4 (201), ч. II. С. 9–13.
- Бурбак О. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу: монографія. Х.: Іноземна філологія, 1995. 234 с.
- Буряк С. Семантика і переклад реалій у художньому тексті. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка*. 2021. № 23. С. 143–150.
- Волошина А. Безеквівалентна і фонові лексика у східнослов'янських мовах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 10.02.17. Кіровоград, 2001. 195 с.
- Гавриленко А. Мовні реалії та проблема перекладу. *Філологічні трактати: науковий журнал*. 2011. № 3. С. 74–78.
- Герцовська Н., Федорова Л. Реалія як лінгвістичне явище. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2014. Вип. 12. С. 36–43.
- Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів: Вид-во ЛДУ, 1989. 216 с.
- Карпенко Г. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій: іватореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2006. 21 с.
- Кіяниця К. Відтворення українських історичних реалій у німецькомовних художніх перекладах XX — поч. XXI століття: дис.... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2017. 232 с.
- Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

- Коптілов В. Актуальні питання українського художнього перекладу. К.: Дніпро, 1971. 132 с.
- Ковганюк С. П. Практика перекладу: (з досвіду перекладача). К.: Дніпро, 1968. 275 с.
- Корунець І. В. *Theory and Practice of Translation*: [підруч.] Вінниця: Нова книга, 2003. 446 с.
- Крутоголова О., Ряюова Ю. Слова-реалії як розряд безеквівалентної лексики (на матеріалі творів О. Забужко та їхніх перекладів). *Studia Methodologica / Volodymyr Hnatyuk National Pedagogic University of Ternopil*; Editorial Board: N. Poplavs'ka, M. Tkachuk, T. Oliynyk. Ternopil: TNPU. 2014. Issue 39. С. 163–168.
- Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу / упоряд. і прим. К. Городецької-Кундзіч. К.: Дніпро, 1973. 264 с.
- Лісна М. Лінгвальний статус культурологічних безеквівалентів у контексті перекладної лексикографії. *Філологічні науки*. 2014. Вип. 16. С. 99–103.
- Матузкова О., Погуляй В. До питання про передачу одеських реалій в англomовних художніх та документальних текстах. *Записки з романо-германської філології*. 2018. Вип. С. 92–106
- Подорожна К. Проблема класифікації реалій та виокремлення історизмів у ній. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 2. С. 271–276.
- Удовіченко Г. М. Генезис становлення поняття «РЕАЛІЯ» у сучасному перекладознавстві. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*. 2016. № 12. С. 52–62.
- Чередниченко О. Добиратися до неперекладного. *Всесвіт*. 1991. № 10. С. 187–189.
- Чередниченко О. І. Про мову і переклад. К.: Либідь, 2007. 248 с.
- Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 4: І–М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.

References

- Andriienko T. *Strategii i taktyky perekladu: kohnityvno-dyskursyvnyi aspekt (na materialii khudozhnogo perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku)* : [monohrafiia]. K. : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2016. 340 s.
- Batsevych F. S. *Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii*. K. : Dovira, 2007. 205 s.
- Bilous O. *Khudozhnii pereklad: shliakhy analizu. Movy, kultury, pereklad u konteksti yevropeiskoho spivrobitnytstva*. Kyiv, 2001.
- Bobrysheva O. *Movna kartyna svitu ta problemy perekladu natsionalno-kulturnykh realii*. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, 2019. № 4 (201). Ch. II. S. 9–13.
- Burbak O. *Realii ta sposoby vyznachennia yii lnhvistychnoho statusu* : monohrafiia / O. F. Burbak. Kh. : Inozemna filolohiia, 1995. 234 s.

- Buriak S. Semantyka i pereklad realii u khudozhnomu teksti. Visnyk Kyivskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 2021. № 23. S. 143–150.
- Voloshyna A. Bezekvivalentna i fonova leksyka u skhidnoslov'ianskykh movakh : dys. ... kand. ped. nauk : spets. 10.02.17 / A. V. Voloshyna. Kirovohrad, 2001. 195 s.
- Havrylenko A. Movni realii ta problema perekladu. Filolohichni traktaty: Naukovyi zhurnal. 2011. No 3. S. 74–78.
- Hertsovska N., Fedorova L. Realiia yak linhvystychnye yavlyshche. Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii. Vyp. 12. 2014. S. 36–43.
- Zorivchak R. Realiia i pereklad (na materiali anhlomovnykh perekladiv ukrainskoi prozy). Lviv : Vyd-vo pry LDU, 1989. 216 s.
- Karpenko H. Leksyko-hramatychni ta strukturno-stylistychni osoblyvosti sliv na poznachennia kytai'skykh sotsialno-pobutovykh realii: Avtoref. dys... kand. filol. nauk. K., 2006. 21 s.
- Kiiianysia K. Vidtvorennia ukrainskykh istorychnyi realii u nimetskomovnykh khudozhnikh perekladakh KhKh — poch. KhKhI stolittia: dys... kand. filol. nauk : 10.02.16. Kyiv, 2017. 232 s.
- Kyiak T. Perekladoznavstvo (nimetsko-ukrainskyi napriam): pidruchnyk / T. R. Kyiak, A. M. Naumenko, O. D. Ohui. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet", 2008. 543 s.
- Koptilov V. Aktualni pytannia ukrainskoho khudozhnogo perekladu. K. : Dnipro, 1971. 132 s.
- Kovhaniuk S. P. Praktyka perekladu : (z dosvidu perekladacha). K. : Dnipro, 1968. 275 s.
- Korunets, I. V. Theory and Practice of Translation: [pidruch.] Vinnytsia: Nova knyha, 2003. 446 s.
- Krutoholova, O. Slova-realii yak rozriad bezekvivalentnoi leksyky (na materiali tvoriv O. Zabuzhko ta yikhnikh perekladiv) / Olena Krutoholova, Yuliia Riabova // Studia Methodologica / Volodymyr Hnatyuk National Pedagogic University of Ternopil ; Editorial Board: N. Poplavska, M. Tkachuk, T. Oliynyk. — Ternopil : TNPU, Issue 39. 2014. S. 163–168.
- Kundzich O. Tvorchy problemy perekladu ; uporiad. I prym. K. Horodetskoi-Kundzych. K. : Dnipro, 1973. 264 s.
- Lisna M. Linhvalnyi status kulturolohichnykh bezekvivalentiv u konteksti perekladnoi leksykohrafi. Filolohichni nauky. Vyp. 16. 2014. S. 99–103.
- Matuzkova O. Do pytannia pro peredachu odeskykh realii v anhlomovnykh khudozhnikh ta dokumentalnykh tekstakh / O. P. Matuzkova, V. V. Pohuliai // Zapysky z romano-hermanskoi filolohii. 2018. Vyp. S. 92–106.
- Podorozhna K. Problema klasyfikatsii realii ta vyokremлення istoryzmiv u nii. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Vyp. 2. 2014. S. 271–276.
- Udovichenko H. M. Henezys stanovlennia poniattia «REALIIa» u suchasnomu perekladoznavstvi. INTELEKT. OSOBYSTIST. TSYVILIZATSIa. № 12. 2016. S. 52–62.

Cherednychenko O. Dobyratysia do neperekladnoho. Vsesvit. № 10. 1991. S. 187–189.

Cherednychenko O. I. Pro movu i pereklad. K.: Lybid, 2007. S. 248.

Slovyk ukraïnskoi movy : [v 11 t.] / AN Ukraïnskoi RSR, In-t movoznav. im. O. O. Potebni ; redkol.: I. K. Bilodid (holova) [ta in.]. Kyiv : Nauk. dumka, 1970–1980. T. 4 : I-M / red. tomu: A. A. Buriachok, P. P. Dotsenko. 1973. 840 s.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2024 року